

VÝZNAM LOKÁLNÍ A REGIONÁLNÍ IDENTITY NA ČESKÉM VENKOVĚ

THE SIGNIFICANCE OF LOCAL AND REGIONAL IDENTITY IN CZECH RURAL AREAS

Pavčina Mařková

Anotace

V současné době, kdy se naše republika připravuje na vstup do Evropské unie, se mezi lidmi objevují určité více či méně oprávněné obavy. Jednou z nich je strach z možné ztráty národní identity. Na druhou stranu je však veřejně prezentována myšlenka, že Unie bude podporovat zachování a upevňování regionální identity.

Identita je vyjádřením přirozené lidské potřeby příslušet k vyššímu celku. Existují různé typy identit, které vycházejí z příslušnosti k určitému území, politickému celku, k určité etnické skupině, ideologii, ke kultuře, k sociálnímu nebo ekonomickému celku, k právnímu rámci, k určité skupině sociální či profesní. Jednotlivé typy mohou existovat samostatně, paralelně vedle sebe, v určitém hierarchickém pořadí nebo se vzájemně vylučovat.

Lokální a regionální identita je vyjadřována silou vztahu k obci či regionu a projevuje se ochotou podílet se na jeho rozvoji. To ovlivňuje možnosti dalšího rozvoje obcí a regionů.

Cílem tohoto článku je popsat současnou situaci v oblasti regionální a lokální identity na českém venkově a možnosti jejího posílení v budoucnosti. Mezi hlavní oblasti zájmu bude patřit vztah k obci, aktivity, názory na místní samosprávu, vymezování identity a hranic regionu v názorech obyvatel a další znaky, které charakterizují úroveň identifikace s obcí a regionem.

Jedním z důležitých identifikátorů je míra patriotismu. Hrdost na svou obec může mít mnoho důvodů. Nejčastěji uváděným důvodem je, že respondent se v obci narodil, vyrůstal či zde již dlouho žije. Ale pozitivní vztah k obci může mít i ten, kdo se přistěhoval.

Pro budoucí rozvoj je potřeba posilovat pocit lokální identity, protože přispívá k možnostem rozvoje regionu, omezuje vylidňování některých oblastí a může přinést i finanční efekt, například prostřednictvím zachovávání tradic či tradičních výrobků.

Summary

Currently, while the Czech Republic prepares to join the European Union, there appear more or less well-founded worries among the people. Fear of possible loss of national identity is one of them. On the other hand, the idea that EU will support preservation and strengthening of regional identity is publicly presented.

Identity is expression of a natural human need to belong to a bigger whole. There are different types of identities, which come from ties to particular area, profession, social or ethnical group, ideology or culture or from political affiliation. These individual types can exist independently, simultaneously next to each other or in a hierarchic order or exclude each other.

Local and regional identity is expressed by the strength of relation to a municipality or a region and shows in the willingness to participate on its development. Hitherto, it influences possibilities of further development of municipalities and regions. The goal of this article is to describe current situation regarding local and regional identity in Czech rural areas and possibilities of its strengthening in the future. Relationship to the municipality, activity and opinions on its local council, characteristics of identity and boundaries of the region in

opinions of the inhabitants and other features, which characterize the extend of identification with the municipalities and the region present the main area of interest.

Patriotism is one of the most important characteristics. There can be many reasons for being proud of one's municipality. The most frequently stated reason was that the respondent was born in the municipality, grew up there or has lived there for a very long time. However, newly immigrated inhabitants can have positive relationships to their municipalities as well.

The feeling of local identity should be strengthened in the future because it contributes to possibilities of regional development, decreases depopulation of certain areas and can bring financial effect as well – for example through preservation of traditions or traditional products.

Klíčová slova

venkov, obec, lokální identita, regionální identita, patriotismus, region

Key words:

rural area, municipality, local identity, patriotism, region

Úvod

Chceme-li se podrobněji zabývat problematikou lokální a regionální identity, nemůžeme se vyhnout obecnějšímu vymezení. Jedna z obecných definic říká že: *Identita je způsob, jímž se jednotlivec nebo skupina jednotlivců definuje, pociťuje svou existenci (svou jedinečnost) a o něž se opírá, když si uvědomuje sebe sama ve vztahu k jiným*¹. Identita je výrazem příslušnosti k celku, kterým může být určitá skupina, území, kultura či jiný atribut. Protože každý člověk může pociťovat příslušnost k několika celkům zároveň, je třeba rozlišovat intenzitu a hierarchii identit u každého jedince.

Jednou z nejdůležitějších je identita národní či státní. Pro obyvatele naší země mohly tyto dvě identity splynout v jednu až v poslední fázi historického vývoje, po vzniku samostatné České republiky v roce 1993. Do té doby byla vždy národní – česká – identita, vyjadřující vztah k národu, jeho historii, kultuře, tradicím a jazyku, výraznější, než identita státní. Příslušnost ke státním celkům se totiž v historii mnohokrát měnila.

Česká národní identita je založena na několika výrazných identifikačních faktorech, z nichž nejdůležitějšími jsou jazyk a kolektivně sdílený obraz národní minulosti. Identitu lze definovat i vymežováním vůči jiným skupinám. V případě českého národa se tento faktor projevoval nejvýrazněji vůči Němcům.

V soudobé české společnosti je za aspekty opravdového češství považováno: umět mluvit česky, cítit se Čechem, vlastnit české občanství a respektovat politické instituce a zákony České republiky. O něco méně důležitý je předpoklad narodit se v České republice nebo v ní prožít většinu svého života. Za zcela nedůležité je považováno tvrzení, že křesťanství je podstatným rysem opravdového Čecha. Češi jsou nejvíce hrdí na historii státu, české umění a literaturu, sportovní výkony reprezentantů a výsledky v oblasti vědy a techniky.²

Cíl a metodika

Stejně jako národní identita má své charakteristické rysy i identita regionální a lokální. Rozdíl je však v tom, že se tento vztah váže nejvýrazněji k určitému místu, obci či menšímu

¹ Echaudemaison C.-D. a kol.: Slovník ekonomie a sociálních věd, EWA Edition Praha 1995, str. 114

² Národní kultura a identita, in: Vize rozvoje České republiky do roku 2015, FSV UK Praha 2000, str. 106-107

území. Pro vymezení této identity jsou důležité faktory jako místní tradice a zvyky, vztah k obci či místu a míra patriotismu. Tyto vztahy mohou být vyjádřeny mírou zapojení do dění v obci, aktivitou, podílením se na fungování místní samosprávy či podporou rozvoje obce.

Výše uvedené faktory není možno vysledovat ze statistik. Jejich zkoumání je potřeba věnovat sociologický výzkum. V Sociologické laboratoři jsme takový připravili v první polovině letošního roku. Jedná se o obsáhlý výzkum Současný venkov, jehož cílem je zmapovat a popsat kvalitu života na současném českém venkově. Navazujeme tím na předchozí výzkum, který proběhl v rámci grantu Trendy sociálního rozvoje v zemědělství a na venkově v roce 1999.

Výzkum Současný venkov probíhal formou dotazníkového šetření ve vybraných venkovských obcích na území celé České republiky. V jeho rámci bylo osloveno téměř dva tisíce respondentů a získáno 1634 vyplněných dotazníků. Cílová populace byla úmyslně vybrána z věkové skupiny 25 – 65 let, aby odrážela názory a postoje aktivního venkovského obyvatelstva.

Výsledný soubor je reprezentativní z hlediska obce - podle velikosti, krajů a typů obcí. Terénní šetření proběhlo v květnu 2003.

Výsledky

Soubor respondentů můžeme rozdělit na dvě skupiny podle faktoru, který je dost podstatný pro další interpretaci výsledků. Je to faktor místa narození, který nám určuje „rodáky“ a „přistěhovalce“. V případě našeho výzkumu se jedná o dvě přibližně stejně velké skupiny.

Rodáků je v souboru 910, což je 55,7 %. Jsou to častěji muži a jejich průměrný věk je 41 let. Ve většině případů žili v obci i jejich rodiče a prarodiče, mnohdy více generací (až 15).

Mezi přistěhovalci převažují ženy a průměrný věk je 44 let. Z těch, co se přistěhovali, to 284 lidí učinilo po roce 1990 (z nich 50 po roce 2000), 182 v 80. letech, 145 v 70. letech a 95 dříve. Z těchto čísel je patrný nárůst trendu migrace na venkov. Stěhovali se napůl z měst a napůl z vesnic. Nejčastěji ze středně velkých měst (typu bývalých okresních s 10 až 50 tisíci obyvatel – 20 %) a dále z malých vesnic (o dvou až pěti stech obyvatelích – 15 %). Důvodem bylo nejčastěji následování manžela či manželky (v téměř polovině případů) a dále bydlení (ve 13 %).

Migrační potenciál venkovských obyvatel není příliš výrazný. Tři čtvrtiny respondentů by se nechtěly stěhovat jinam, 15,9 % o tom uvažuje do budoucna a pouze 8,9 % by využilo první příležitost k odchodu. Sklony k odchodu z obce se o něco více projevují u žen než u mužů. Více než polovina lidí by nevyužila ani možnost vyměnit svůj dům na venkově a přestěhovat se do moderně vybaveného bytu ve městě, 18,9 % by o tom uvažovalo a 8 % by se hned stěhovalo. Pokud by si sami mohli svobodně vybrat místo, kde by chtěli prožít život, 44,2 % by zůstalo v místě, ostatní by volili různé možnosti od samoty, přes vesnice, vesnice blízko města, malá města, velká města až po Prahu či zahraničí.

O stěhování uvažují převážně mladší lidé do 34 let (necelá polovina z nich o tom uvažuje nebo už je rozhodnuta). Se zvyšujícím se věkem výrazně klesá podíl osob, které by se chtěly stěhovat.

Více než polovina respondentů charakterizovala svůj život jako venkovský (slovy „žijeme v domě ve vesnici, ale nemáme pozemek, jen zahrádku, kde např. pěstujeme zeleninu jen pro svou potřebu, nemáme žádná nebo jen malá hospodářská zvířata“). Tradičním venkovským životem, kdy většinu času věnují velkému domácímu hospodářství či obdělávání pole či velké zahrady, žije více než pětina (21,9 %) lidí. Naopak 14 % respondentů sice bydlí ve vesnici, ale tráví většinu času ve městě a 8,8 % naopak žije z vlastního rozhodnutí na venkově, protože chtějí žít zdravě, ekologicky, v souladu s přírodou.

Za největší klad života na venkově považuje téměř polovina respondentů klid a více než čtvrtina přírodu a venkovské prostředí. Mezi dalšími faktory se objevovaly mezilidské vztahy, zdravý život, větší soukromí či levnější život a bezpečí.

Největším záporem života na venkově je špatná dopravní dostupnost, dále nezaměstnanost, málo možností ke společenskému či sportovnímu vyžití a špatná vybavenost obce.

Na jejich vlastní obci se lidem nejčastěji líbí příroda či okolí obce (27 %) a dále klid (18,6 %). Oceňují také vzhled obce a její polohu. Stovce respondentů se líbí všechno, jen 6 % naopak nic nebo si na nic nevzpomněli. Lidem se nejčastěji nelíbí dopravní dostupnost obce, mezilidské vztahy a stav komunikací. Pětina respondentů však neuvedla nic, to znamená, že ke své obci nemají žádné výhrady a líbí se jim.

Vzhled obce hodnotí téměř polovina respondentů jako spíše pěkný s drobnými nedostatky, 36,2 % jako někde pěkný a někde zanedbaný, necelá desetina jako velice pěkný a upravený a 5,7 % jako spíše či velice zanedbaný.

Jen 18,1 % respondentů se nezajímá o činnost místní samosprávy. Ostatní alespoň někdy nebo pokud se jich nějaká záležitost přímo dotýká a 28,9 % pravidelně. Téměř polovina respondentů se alespoň někdy účastní veřejných zasedání zastupitelstva (z toho 12,1 % pravidelně). Jsou to častěji starší lidé.

Více než tři čtvrtiny lidí 77,5 % se zúčastnily a volily v komunálních volbách v roce 2002. Cca 12 % respondentů neví, kolik jejich obec má zastupitelů, 16 % uvedlo sudý počet, který by neměl být, ale ostatní alespoň přibližně věděli.

Většina respondentů je spokojena s činností místní samosprávy (11,7 % určitě a 58,3 % spíše), naopak 16,9 % je spíše nespokojeno a 2,4 % je určitě nespokojeno. Podobný podíl odpovědí je i na otázku, zda činnost místní samosprávy přispívá k rozvoji obce. Práci zastupitelstva hodnotí jako dobrou polovina respondentů, 31,6 % jako dostatečnou a 9 % jako nedostatečnou. Většina lidí je také spokojena se způsobem komunikace mezi lidmi a místní samosprávou. Téměř všichni respondenti znají osobně starostu nebo alespoň někoho ze zastupitelstva, 56,5 % zná všechny nebo téměř všechny zastupitele, 28,3 % zná jen několik, 10,9 % zná alespoň jednoho. Jen 4 % respondentů nezná nikoho. Z vybraných respondentů jsou 4,5 % členy zastupitelstev, dalších 13,1 % respondentů tam má někoho z příbuzných.

Něco přes polovinu lidí ví, že jejich obec má územní plán, 5 % tvrdí, že územní plán nemají a ostatní nevědí. Šanci pro budoucí rozvoj obce vidí většina lidí v ochraně krajiny a ekologii, podpoře podnikání, ve výstavbě nového bydlení, zlepšení technické infrastruktury, zlepšení dopravní dostupnosti, rozvoji zemědělské výroby, turistice a rekreaci.

Více než 40 % respondentů se alespoň někdy účastní akcí, které zlepšují životní podmínky v obci. Z toho 12,2 % se účastí všech akcí a 28,9 % jen některých. Dalších 19,6 % by se rádo zapojilo, ale nemá čas a 8,9 % neví jak. Zbývajících 11,6 % si myslí, že takové věci má zařizovat zastupitelstvo a ne lidé a 18,2 % se o tuto problematiku nezajímá.

V téměř všech venkovských obcích mají obyvatelé možnost sportovat na hřišti (většinou fotbalovém), účastnit se společenských akcí (zábavy, tancovačky,...) a činnosti spolků a zájmových sdružení. Většinou také mají veřejnou knihovnu a možnost účastnit se na organizovaných výletech za kulturou či nákupy. Více než tři čtvrtiny obcí disponují tělocvičnou či sokolovnou, ale většina obcí nemá kino.

Více než polovina respondentů, kteří mají tu možnost, se účastní společenských akcí v obci a využívá sportovní hřiště. V menší míře navštěvují knihovnu či sportují v tělocvičně nebo se zapojují do činnosti místních spolků a zájmových sdružení. Jen malý podíl lidí jezdí na organizované výlety a ještě méně chodí do kina.

Soudržnost lidí v obci se oproti minulosti zhoršila, alespoň to tak vypadá z názorů našich respondentů. Před rokem 1989 byla mezi lidmi v obci soudržnost („obec byla soudržná, lidé měli své sociální jistoty a každý měl v obci své místo“) v téměř 30 %, zatímco

v současné době totéž tvrdí jen 6 % respondentů. Naopak charakteristiku „obec nebyla moc soudržná, každý se staral spíše o sebe a svou rodinu“ či „obec nebyla vůbec soudržná, lidé si nedůvěřovali a nezajímali se jeden o druhého“ si vybralo pro minulost 13, resp. 2 %, ale pro současnost to platí v 36, resp. 8 % případech.

Lokální patriotismus není oproti očekávání na venkově příliš výrazný. Necelá polovina respondentů se cítí být lokálními patrioty a je hrdá na svou obec, dalších 13,3 % má vztah k jinému místu, než kde v současné době žije. Ostatní se necítí být patrioty. Patriotismus je výraznější u starších lidí (nad 45 let), naopak jeho absence je častá u nejmladší generace.

Lidé, kteří jsou hrdí na svou obec, uvádějí jako nejčastější důvod narození v obci či (35,7 %), ale takových lidí je ve skupině patriotů téměř 70 %, dalších 22,6 % uvádí, že tu jsou doma (a to jak rodáci, tak přistěhovalci) a další skupina říká, že jejich obec je pěkná či se jim tam líbí (první důvod uvádějí častěji rodáci a druhý přistěhovalci).

Skupina osob, které necítí lokální sounáležitost, je z poloviny tvořena lidmi, kteří se ve své obci narodili a z poloviny lidmi, kteří se přistěhovali. Z těch, kteří cítí vztah k jinému místu je podle předpokladu většina odjinud. Celkem velká skupina je však těch, kteří cítí lokální patriotismus ke své obci, i když se do ní přistěhovali (31 % z patriotů).

Necelá čtvrtina respondentů uvádí, že v jejich obci existuje určitá rivalita a to buď vůči jiné obci či místní části (22,6 %), mezi starousedlíky a přistěhovalci (23,9 %) či mezi starými a mladými lidmi (24,3 %). Větší míra konfliktů je mezi bohatými a chudými (30 %), menší naopak mezi etnickými a národnostními skupinami (11,5 %).

Diskuse

Problematika lokální identity zatím není v naší zemi příliš aktuálním tématem. Výzkumem na toto téma se dosud zabývala pouze Katedra veřejné správy a regionálního rozvoje Vysoké školy ekonomické v Praze ve spolupráci s katedrou veřejné správy Západočeské univerzity v Plzni.³

Několik článků na téma identita a regiony také napsali Jana Šindlářová⁴ z Ústavu humanitních věd MZLU Brno a Stanislav Hubík⁵ z ČZU Praha. Za velice podstatný zdroj informací lze dále považovat sborník „National and European Identities in EU Enlargement“⁶.

V Sociologické laboratoři jsme v předchozích výzkumech (Trendy sociálních změn v zemědělství a na venkově a Sociální změny české vesnice) sledovali jen některé aspekty vztahující se k lokální identitě, a to prostorovou mobilitu, vztah k místní samosprávě a tradice na venkově.

Závěry

Vědomí národní a regionální či lokální identity je důležité pro formování vztahu k určitému místu či zemi. Je založeno na historickém vývoji a tradici, a jeho formování je ovlivněno jak rodinou, tak okolním prostředím. Pro budoucí rozvoj naší země v rámci společné Evropy je toto uvědomění velice důležité, protože jeho existence je zárukou, že česká národní identita bude zachována pro budoucí generace.

³ PhDr. Jaroslava Kadeřábková, CSc., Ing. Zuzana Trhlínová: Kulturní dědictví a identifikační vazby obyvatel, VŠE Praha, ZU Plzeň, OSF

⁴ např. Šindlářová J.: Otázky regionální identity, in: Zemědělská ekonomika 48, 2002 (6), Praha či Šindlářová J.: Identita a tradice, in: sborník KHV, ČZU Praha (dosud nepublikováno)

⁵ např. Hubík, S: Sociální a kulturní logika regionalizace, in: Agrarian Perspectives X, Globalization versus Regionalism, PEF ČZU Praha, 2001, CD

⁶ National and European Identities in EU Enlargement, Ed. Drulák, P., Institute of International Relations, Praha 2001

Na závěr jedna citace z dokumentu Vize rozvoje České republiky do roku 2015: „Je možné vytvářet příznivé zázemí pro formování národní identity, a to na základě vědomí tisícileté kontinuity české státnosti a její symboliky, spontánního budování zdola například podporou komunálních i regionálních aktivit, pěstování lidových a celonárodních tradic nebo vytváření vědomí jedinečnosti města (kraje) v rámci národního a státního celku. Udržování pozitivních složek národní identity je šancí pro sebevědomou identitu české společnosti.“⁷

Literatura:

Použitá data jsou z výzkumu Současný venkov, který probíhal v rámci výzkumného záměru Trendy sociálního rozvoje, Sociologická laboratoř ČZU Praha 2003

Echaudemaison C.-D. a kol.: Slovník ekonomie a sociálních věd, EWA Edition Praha 1995

Holý L.: Malý český člověk a velký český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti, Sociologické nakladatelství, Praha 2001

Hubík S: Sociální a kulturní logika regionalizace, in Agrarian Perspectives X, Globalization versus Regionalism, PEF ČZU Praha, 2001, CD

Kadeřábková J., Trhlínová Z.: Kulturní dědictví a identifikační vazby obyvatel, VŠE Praha, ZU Plzeň, OSF

Národní kultura a identita, in: Vize rozvoje České republiky do roku 2015, FSV UK Praha 2000

Šindlářová J.: Otázky regionální identity, in. Zemědělská ekonomika 48 (6), Praha 2002

Šindlářová J.: Identita a tradice, in: sborník KHV, ČZU Praha (dosud nepublikováno)

National and European Identities in EU Enlargement, Ed. Drulák P., Institute of International Relations, Praha 2001

⁷ Národní kultura a identita, in: Vize rozvoje České republiky do roku 2015, FSV UK Praha 2000, str. 108